

คติความเชื่อการสร้างพระเจ้าทันใจของชาวพุทธในล้านนา
Beliefs about the construction of the Phra Chao Tan Jai of Buddhists in
Lanna

พระอานนท์ พรหมวโส (ปัญญาयोग)
Phra Anon Phrommavangso (Panyayong)
วัดจามเทวี จังหวัดลำปาง
Wat Chammadevee, Lumphun province
Email: Phrommavangso@gmail.com

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ 2 ข้อ คือ 1. เพื่อศึกษาประวัติความเป็นมาของการสร้างพระเจ้าทันใจของชาวพุทธในล้านนา และ 2. เพื่อวิเคราะห์คติความเชื่อการสร้างพระเจ้าทันใจของชาวพุทธในล้านนา เป็นงานวิจัยเอกสาร ผลการวิจัยพบว่า ในสมัยพระนางจามเทวีนำพระพุทธศาสนามาวางรากฐานบนดินแดนล้านนาที่หริภุญชัยเป็นแห่งแรก ชาวล้านนามีศรัทธาและเลื่อมใสในพระพุทธศาสนา จึงได้สร้างวัดและพระพุทธรูปไว้เป็นที่เคารพสักการะแทนองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า คติความเชื่อการสร้างพระเจ้าทันใจของชาวล้านนา พบว่าการสร้างพระเจ้าทันใจนั้น พระเจ้าทันใจนิยมสร้างเป็นพระพุทธรูปปางมารวิชัยและปางประทานพร พระเจ้าทันใจ หมายถึงพระพุทธรูปที่ใช้เวลาสร้างได้สำเร็จภายใน ๑ วัน จะเริ่มพิธีตั้งแต่เที่ยงคืนเป็นต้นไป จนสามารถสร้างองค์พระได้สำเร็จก่อนพระอาทิตย์ตกดินของวันถัดไป และสามารถทำพิธีพุทธาภิเษกได้ในเย็นอีกวันหนึ่ง การสร้างพระพุทธรูปนั้นมีขั้นตอนและพิธีกรรมที่ละเอียดซับซ้อน จึงเชื่อว่าเป็นเพราะพุทธานุภาพและอานุภาพแห่งเทพดาจึงทำให้พิธีกรรมสำเร็จได้ภายใน 1 วัน นอกจากนี้การสร้างพระเจ้าทันใจยังเป็นการทดสอบความพร้อมเพรียงของชุมชนได้อีกด้วย

คำสำคัญ: พระเจ้าทันใจ, พระพุทธรูป, ล้านนา

Abstract

This research aims to study the history of the construction of Phra Chao Tan Jai by Buddhists in Lanna and 2. to analyze the beliefs in the construction of Phra Chao Tan Jai by Buddhists in Lanna. This is a documentary research. The research results found that during the reign of Queen Chamadevi, who first established Buddhism in Lanna, Hariphunchai was the first place. Lanna people had great faith in Buddhism, so they built temples and Buddha statues to worship instead of the Lord Buddha. The beliefs in the construction of Phra Chao Tan Jai by Lanna people found that the construction of Phra Chao Tan Jai was popularly made as the Buddha statue in the Mara-Vijaya and the blessing postures. Phra Chao Tan Jai refers to the Buddha statue that took 1 day to complete. The ceremony would start at midnight onwards

until the Buddha statue was completed before the sun set the next day. The Buddha Abhiseka ceremony could be held the following evening. The construction of Buddha statues involves complicated steps and rituals. Therefore, it is believed that it was because of the power of the Buddha and the power of the gods that the ritual was completed within 1 day. In addition, the construction of Phra Chao Tan Jai also tested the readiness of the community.

Keywords: Phra Chao Tan Jai, Buddha statue, Lanna

บทนำ

การสร้างพระพุทธรูปในล้านนานั้นปรากฏตั้งแต่ในต้นสมัยราชวงศ์มังราย ตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 19 และน่าจะลดจำนวนในการสร้างลงเมื่อประมาณพุทธศตวรรษที่ 21 เมื่อล้านนาตกเป็นเมืองขึ้นของพม่าโดยช่างต่างได้ถูกกวาดต้อนไปเมืองหงสาวดีบ้านเมืองอยู่ในสภาวะสงครามอาจเป็นปัจจัยทำให้การสร้างพระพุทธรูปสำริดนั้นค่อยลดความนิยมในที่สุดคงเหลือไว้แต่ช่างตามหัวเมืองต่างๆในหัวเมืองล้านนาเท่านั้นที่ยังสร้างพระพุทธรูปอยู่ แต่คงจะไม่สวยเท่ากับพระพุทธรูปที่มีมาก่อนหน้านั้น พระพุทธรูปในล้านนาส่วนมากสร้างขึ้นด้วยสำริด ผู้อุปถัมภ์เป็นชนชั้นสูงที่เป็น กษัตริย์ และขุนนางเท่านั้นเพราะว่าการสร้างพระพุทธรูปด้วยโลหะนั้นจำต้องใช้กำลังทรัพย์เป็นจำนวนมาก จึงทำให้ประชาชนคนธรรมดาไม่สามารถสร้างได้ (กรมศิลปากร, 2530 : 25) ต่อมาเมื่อล้านนาได้ตกเป็นเมืองขึ้นของพม่าการสร้างพระพุทธรูปด้วยสำริดนั้นได้ขาดหายไปอย่างเห็นได้ชัดเนื่องจากขาดผู้อุปถัมภ์ แต่ก็มียุคตามหัวเมืองต่างๆแต่ไม่มากนัก ต่อมาพญากาวิละได้ขับไล่พม่าออกจากล้านนา ได้สร้างความเป็นปึกแผ่น ความเจริญรุ่งเรืองขึ้นภายใต้กษัตริย์ราชวงศ์เจ้าเจ็ดตน พระองค์ไปกวาดต้อนผู้คนทางภาคเหนือบริเวณแถบเมืองเชียงตุง เมืองยอง เมืองเชียงแสนมาเข้ามาอาศัยในล้านนาหรือยุคนี้เรียกว่า ยุคเก็บผักใส่ซ้าเก็บข้าใส่เมือง ในช่วงสมัยนี้ได้เริ่มมีแนวคิดในการสร้างพระพุทธรูปขึ้นมาใหม่ แต่สร้างจะด้วยวัสดุที่เป็นไม้โดยช่างพื้นบ้านเป็นจำนวนมาก กลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆเหล่านี้ได้สร้างพระพุทธรูปไม้ได้แพร่หลายเป็นจำนวนมาก การสร้างพระเจ้าทันใจนั้น มีลักษณะที่แปลกกว่าการสร้างพระพุทธรูปอื่นๆ กล่าวคือจะมีการบรรจุหัวใจพระเจ้า คล้ายกับหัวใจของมนุษย์ ตลอดจนการบรรจุวัตถุมงคลสิ่งของมีค่าไว้ในองค์พระพุทธรูปด้วย และในช่วงระยะเวลาที่กำลังปั่น จะต้องมีการเจริญพระพุทธรูปของพระสงฆ์ตลอดทั้งคินจนสว่างด้วย

พระเจ้าทันใจของชาวพุทธในล้านนานั้น โดยทั่วไปนิยมสร้างเป็นพระพุทธรูปปางมารวิชัย และปางประทานพร เพื่อให้เกิดความเลื่อมใสศรัทธาแก่พุทธศาสนิกชนที่พบเห็น คติความเชื่อการสร้างพระพุทธรูปพระเจ้าทันใจนั้น คือจะต้องสร้างให้แล้วเสร็จภายในวันเดียว และสามารถทำพิธีพุทธาภิเษกได้สำเร็จภายใน 1 วัน ด้วยเวลาในการสร้างอันจำกัด การสร้างพระเจ้าทันใจจึงถือว่าเป็นเรื่องมหัศจรรย์ จึงเชื่อกันว่าเป็นเพราะพระพุทธานุภาพ และอานุภาพแห่งเทพยดาที่บันดาลให้พิธีกรรมสำเร็จโดยปราศจากปัญหา อุปสรรคต่างๆในการสร้างพระเจ้าทันใจ พุทธศาสนิกชน จึงถือว่าพระเจ้าทันใจเป็นพระพุทธรูปที่จะบันดาลความสำเร็จให้แก่ผู้อธิษฐานขอพรได้อย่างทันอกทันใจ จึงทำให้ความนิยมในการสร้างพระพุทธรูปนิยมแพร่หลายทั่วทั้งบริเวณภาคเหนือ ไม่ว่าจะเป็นแพร่ น่าน พระยา เชียงใหม่ เชียงราย ลำพูน และจังหวัดลำปาง อาจกล่าวได้ว่าการสร้างพระพุทธรูปใน

ดินแดนล้านนา ได้เกิดกลุ่มสกุลช่างใหม่ขึ้นซึ่งเป็นกลุ่มช่างพื้นบ้านที่เกิดขึ้นมาภายใต้การรับอิทธิพล การสร้างสรรค์ของคนกลุ่มใหม่ ซึ่งอิทธิพลเหล่านี้เองได้เข้ามาผสมผสานความเชื่อในเรื่องของอานิสต์ การสร้างพุทธรูป และในจังหวัดลำพูนยังคงมีคติความเชื่อในการสร้างพระเจ้าทันใจอยู่หลายพื้นที่ด้วยกัน พระเจ้าทันใจจึงมีอิทธิพลต่อชาวพุทธในจังหวัดลำพูนจำนวนมาก

ดังนั้น ทางผู้วิจัยจึงมีความสนใจที่จะศึกษาคติความเชื่อการสร้างพระเจ้าทันใจของชาวพุทธ ในจังหวัดลำพูน เพื่อหาคำตอบว่าแนวคิดในพระพุทธศาสนาที่นำไปสู่การสร้างพุทธรูป ความเชื่อ การสร้างพุทธรูปของชาวพุทธในล้านนาเป็นอย่างไร และคติความเชื่อการสร้างพระเจ้าทันใจของ ชาวพุทธในล้านนาเป็นเช่นไร

วัตถุประสงค์

1. เพื่อศึกษาประวัติความเป็นมาของการสร้างพระเจ้าทันใจของชาวพุทธในล้านนา
2. เพื่อวิเคราะห์คติความเชื่อการสร้างพระเจ้าทันใจของชาวพุทธในล้านนา

ระเบียบวิธีวิจัย

การศึกษาวิจัยเรื่องคติความเชื่อการสร้างพระเจ้าทันใจของชาวพุทธในล้านนานี้เป็นการวิจัยเชิงเอกสาร โดยผู้ศึกษาได้ดำเนินการตามขั้นตอนดังนี้

1. ศึกษาค้นคว้าข้อมูลจากเอกสารชั้นต้น (Primary Sources) คือ พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พ.ศ.2539 และอรรถกถา ฎีกา อนุฎีกา ปกรณ์พิเศษต่างๆ และ ทุตติยภูมิ (Secondary) ได้แก่ หนังสือ ตำรา บทความ ข้อเขียนของนักวิชาการทางพระพุทธศาสนา เอกสารวิชาการ เอกสารอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องกับคติการสร้างพุทธรูปในล้านนา ประกอบไปด้วย

- 1) คติความเชื่อการสร้างพุทธรูปของชาวพุทธในล้านนา
- 2) คติความเชื่อการสร้างพระเจ้าทันใจของชาวพุทธในจังหวัดลำพูน

2. นำข้อมูลทั้งหมดที่ได้จากการสัมภาษณ์มาศึกษาวิเคราะห์ สังเคราะห์ และเขียนงานวิจัยตามวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้ โดยปรึกษาผู้ทรงคุณวุฒิ แล้วปรับปรุงแก้ไขเพื่อความถูกต้อง เมื่อเสร็จแล้วเสนอผลการวิเคราะห์ข้อมูล และนำเสนอผลการวิจัย

ผลการวิจัย

1. ประวัติความเป็นมาของการสร้างพระเจ้าทันใจของชาวพุทธในล้านนา

พระพุทธศาสนาในล้านนาที่ปรากฏเป็นหลักฐานอยู่ในรูปของ “ตำนาน” ซึ่งตำนานเป็นเรื่องเล่าสืบต่อกันมาแล้วได้รับการบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษรในภายหลังซึ่งมีลักษณะเป็นนิทานพื้นถิ่นแม้จะถูกบันทึกไว้เป็นลายลักษณ์อักษรแล้วก็ตามแล้วสืบทอดต่อๆ มาเป็นการบันทึกประวัติศาสตร์ที่เก่าแก่ที่สุดการเขียนตำนานเกิดขึ้น เพราะได้รับอิทธิพลการเขียนประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนาจากลังกาโดยพระภิกษุชาวเชียงใหม่ที่ได้เดินทางไปศึกษาพระพุทธศาสนาจากลังกาเมื่อปลายพุทธศตวรรษที่ 20 จึงได้นำแนวคิดการเขียนตำนานของลังกามาด้วยโดยเฉพาะคัมภีร์มหาวงศ์อันเป็นต้นแบบสำคัญของการเขียนตำนานพระพุทธศาสนาเถรวาทในล้านนาและมีคัมภีร์ที่สำคัญต่อมาคือตำนานมูลศาสนา ชินกาล มาลีปกรณ์และตำนานจามเทวีวงศ์ พระพุทธศาสนารุ่นแรกที่มีเนื้อหาเป็น

ประวัติศาสตร์แบบสากลของพระพุทธศาสนาโดยเนื้อหาของในตำนานแบ่งออกเป็นสองช่วงคือ ช่วงแรกเป็นการกล่าวถึงพุทธประวัติตั้งแต่บำเพ็ญบารมีเป็นพระโพธิสัตว์ปรารถนาจะเป็นพระพุทธเจ้า และหลังจากปรินิพพานพระพุทธศาสนาได้รับการอุปถัมภ์โดยพระเจ้าอโศกมหาราช และพระพุทธศาสนาได้เข้ามาสู่ล้านนา ช่วงที่สองจะกล่าวถึงประวัติศาสตร์ท้องถิ่นอธิบายความเป็นมาของ กษัตริย์ราชวงศ์ท้องถิ่น โดยมีพระพุทธศาสนาเป็นแกนของเรื่องแต่ก็จะเน้นเป็นพิเศษสำหรับกษัตริย์ที่เป็นเอกอัครราชูปถัมภ์โดยกล่าวถึงพระกรณีกิจทางพระพุทธศาสนาอย่างละเอียด (สร้อยดี อ่องสกุล, 2539 : 6)

ความสัมพันธ์ระหว่างสิทธิธรรมในการปกครองของผู้ปกครองกับการทำพิธีบูชาผีบรรพบุรุษและผีประจำเมืองอำนาจเหนือธรรมชาติทั้งหลายและเป็นการสร้างความชอบธรรมทางการเมืองและความมั่นคงของชุมชนจึงทำให้ความเชื่อดั้งเดิมเหล่านี้กระจ่ายอยู่ทั่วไปในสังคมล้านนาและได้ผสมผสานกับคติความเชื่อของพระพุทธศาสนาที่เผยแพร่เข้ามาในระยะหลัง

ประวัติการนับถือพระพุทธศาสนาในล้านนา

การนับถือพุทธศาสนาในล้านนายังไม่ปรากฏหลักฐานชัดเจนว่าประชาชนในอาณาจักรล้านนาเริ่มนับถือพุทธศาสนาตั้งแต่เมื่อใด จากตำนานพื้นเมืองเช่น ตำนานพระเจ้าเลียบโลกกล่าวว่าดินแดนแถบนี้ นับถือพุทธศาสนา มาตั้งแต่สมัยพระเจ้าอโศกมหาราชที่ได้ส่งสมณทูตไปประกาศศาสนาถึงนครโยนกในราวพุทธศตวรรษที่ 3 ส่วนในตำนานพุทธศาสนาได้กล่าวถึงพระนางจามเทวีนำพุทธศาสนามาจากเมืองละโว้มาประดิษฐานไว้ในหริภุญชัย ในพุทธศตวรรษที่ 13-14 แต่เชื่อกันว่าในราวพุทธศตวรรษที่ 13 พุทธศาสนานิกายหินยานจากอาณาจักรทวารวดีได้เผยแพร่มายังบริเวณลุ่มแม่น้ำปิง (มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2539 : 46) พร้อมกับการขึ้นมาปกครองเมืองหริภุญชัยของพระนางจามเทวี ต่อมาอาณาจักรหริภุญชัยกลายเป็นศูนย์กลางของพระพุทธศาสนาและวัฒนธรรมของล้านนา เมื่อคนไทยเริ่มเข้ามาตั้งหลักแหล่งบริเวณลุ่มแม่น้ำกก แม่น้ำโขง แม่น้ำอิงและแม่น้ำปิง ชุมชนเหล่านี้ยังคงนับถือความเชื่อดั้งเดิมเกี่ยวกับอำนาจธรรมชาติ นับถือผีบรรพบุรุษและผีเสื้อเมือง จากการศึกษาตำนานประวัติศาสตร์ เช่น ชินกาลมาลีปกรณ์ได้กล่าวถึงเรื่องราวเฉพาะเมืองในลุ่มแม่น้ำปิงโดยมิได้กล่าวถึงเรื่องราวของเมืองในลุ่มแม่น้ำกกเลยอาจมีความหมายว่าเมืองในลุ่มแม่น้ำกกอาจจะยังไม่ได้ นับถือพระพุทธศาสนาเถรวาทเช่นหริภุญชัยในระยะเดียวกันก็เป็นได้ พุทธศาสนาอาจเริ่มแพร่เข้ามาปลายสมัยของพระญาเจือง (อานันท์ กาญจนพันธ์, ม.ป.ป : 6) การรับนับถือพุทธศาสนาในล้านนาได้เริ่มปรากฏชัดเจนขึ้นในตอนต้นราชวงศ์มังรายภายหลังการสถาปนาอาณาจักรล้านนาไทยในพุทธศตวรรษที่ 19 โดยเฉพาะอย่างยิ่งการที่พระญามังรายสามารถยึดอาณาจักรหริภุญชัยซึ่งเป็นศูนย์กลางความเจริญทั้งทางศาสนาและวัฒนธรรมเข้ามาไว้ในอำนาจจึงเป็นผลในอาณาจักรล้านนารับเอาวัฒนธรรมและพุทธศาสนาจากหริภุญชัย ตำนานมูลศาสนาได้กล่าวว่าเรื่องราวพระญามังรายเมื่อพิชิตเมืองหริภุญชัยแล้วโปรดให้มีการซ่อมเปลี่ยนรูปทรงพระธาตุหริภุญชัยจากเดิมซึ่งเป็นเจดีย์เหลี่ยมให้เป็นรูปทรงกลม ซึ่งปรากฏในตำนานมูลศาสนาดังนี้ “... ชุมนุมน้อมกันแปลงที่รักษาธาตุเจ้าให้มั่นคง จึงให้คนทั้งหลายไปเอาหินมาแล้วจึงพร้อมกันก่อครอบให้กลมมิให้เป็นดังคูหาเหมือนดังเมื่อก่อนนั้น ทางสูงได้ 70 คอก ให้รจนาให้วิจิตรในยอดแล้ว ก็ให้ใส่คาลงไปที่นั่นแล...” (มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2519 : 187)

ในระยะต้นราชวงศ์มังราย อาณาจักรล้านนาได้รับเอาวัฒนธรรมทางพุทธศาสนาที่สืบทอดมาจากอาณาจักรศรีวิชัยถึงแม้ว่าพระญามังรายจะสถาปนาเมืองเชียงใหม่ให้เป็นศูนย์กลางทางการเมืองหรือวิชัยยังมีความสำคัญในฐานะศูนย์กลางทางศาสนาจะเห็นได้จากพระมหากษัตริย์ล้านนาไทยหลายพระองค์ทรงให้ความเคารพบูชาพระธาตุศรีวิชัย (สิงฆะ วรรณชัย, 2531 : 5) และจากเรื่องราวเกี่ยวกับพระญามังรายทรงได้พระเสด็จคمنيหรือแก้วขาว จากการรบชนะศรีวิชัยมาเป็นพระพุทธรูปสำคัญประจำพระองค์ตลอดมา ต่อมาได้นำมาประดิษฐานไว้ที่วัดเชียงมั่นถึงแม้ว่าในระยะหลังจากการพิชิตศึกษาทางโบราณคดีพระเสด็จคمنيไม่ได้เป็นศิลปะสกุลช่างละโว้แต่เป็นศิลปะเชียงใหม่รุ่นหลังแต่การกล่าวอ้างของตำนานเกี่ยวกับพระเสด็จคمنيเป็นพระพุทธรูปประจำอาณาจักรศรีวิชัย และสืบทอดมาถึงอาณาจักรล้านนาย่อมแสดงให้เห็นถึงการยอมรับว่าล้านนาได้รับเอาวัฒนธรรมทางพุทธศาสนาจากศรีวิชัยภายหลังการผนึกศรีวิชัยเข้ามาไว้ในอำนาจพระญามังรายได้พยายามผสมผสานแนวความคิดดั้งเดิมที่เกี่ยวกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์กับความเชื่อของพุทธศาสนา ดังเช่นเชื่อกษัตริย์ท้าวคักดีสิทธิ์อยู่ดั่งปรากฏในตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่กล่าวไว้ว่า “...แล้วจึงมาหาย่างช่างไม้ผู้ชื่อกานโถมแล้วหื้อกระทำยังพระพุทเจ้า 5 พระองค์ นิ่ง 3 องค์ ยืน 2 องค์ องค์หนึ่งใหญ่เท่าตนเจ้ามังราย...” (มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2539 : 40)

ลักษณะการนับถือพุทธศาสนาในสมัยตอนต้นราชวงศ์มังรายที่มีการผสมผสานแนวความคิดทั้งสองนี้ปรากฏชัดยิ่งขึ้นจากการสร้างศาสนวัตถุปูชนียสถานต่างๆ ทางพระพุทธศาสนา เช่น ภายหลังการสร้างพระพุทธรูป 5 องค์แล้วพระญามังรายได้อธิษฐานขอให้ผลบุญแห่งการสร้างพระพุทธรูปนี้บันดาลให้พระองค์มีอำนาจเหนืออาณาจักรมอญถ้าหากมอญยอมอ่อนน้อมต่อพระองค์แล้วพระญามังรายก็สร้างวิหารถวายพระพุทธรูป ลักษณะเช่นนี้แสดงให้เห็นว่าพุทธศาสนาได้ถูกนำมาแทนการบูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์อำนาจเหนือธรรมชาติซึ่งไม่แตกต่างไปจากวิญญูณของบรรพบุรุษแล้วประจำเมืองที่จะต้องเช่นสร้างบูชาเกี่ยวกับความเชื่อนอกจากนี้การสร้างเมืองเชียงใหม่ของพระญามังรายทรงถือบริเวณที่ราบระหว่าง ดอยสุเทพกับแม่น้ำปิงถือเอาลักษณะชัยภูมิที่เป็น สัตตมงคล 7 ประการโดยมีประการที่สำคัญคือการต่อสู้อันหว่างเนื้อฟานเผือกได้ดั่งปรากฏในตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่กล่าวว่า “...เนื้อตัวนั้นได้อยู่ที่ชัยภูมิบังเกิดพิรุณานะบ่มีความกรงขามย่านกลักก็ข้า้แล่นออกผาหาหมา หมาทั้งหลายก็กลัวแล่นหนีบ่อาจขบยังพระญาเนื้อนั้นได้...”

โดยเชื่อว่าถ้าหากผู้ใดมาตั้งเมืองบริเวณนี้ก็จะสามารถรบชนะศัตรูได้นับเป็นมงคลประการหนึ่งในบรรดาชัยมงคล 7 ประการและชัยมงคลที่สำคัญประการสุดท้ายคือ “...แม่น้ำระมิงไหลมาแต่อย่างสงอันพระพุทเจ้าเมื่อยังทรงทรมาณตนได้มาอาบในดอยอย่างสงไหลออกเป็นขุนน้ำระมิงค์พายวันออก...” และยังปรากฏว่าเมืองเชียงใหม่เป็นที่ตั้งของสิ่งศักดิ์สิทธิ์ประจำเมืองคือต้นไม้นิโครทที่เป็นไม้เสื่อเมืองในเวลาต่อมาในการสร้างเมืองเชียงใหม่ยังได้กล่าวถึงการกระทำพิธีกรรมบูชาเทวดาผู้รักษาเมืองดั่งปรากฏหลักฐานว่า “...กะทำพิธีกรรมบูชาแต่งเป็น 3 โกรฐากบูชาที่ชัยภูมิอันอยู่ที่ตั้งหอนอน ที่สองบูชาเสื่อเมืองที่พระยาหนูเผือกอยู่กลางเวียง โกรฐากหนึ่งมาทำเป็น 3 ส่วน ไปบูชาที่จักทำประตูเมืองทั้ง 5 แห่ง” การนับถือพุทธศาสนาในระยะต้นราชวงศ์มังรายนอกจากจะแสดงถึงความผสมผสานกลมกลืนระหว่างความเชื่อดั้งเดิมกับพุทธศาสนาแล้วในระยะแห่งการก่อตั้งอาณาจักรล้านนานี้พุทธศาสนายังมีความเกี่ยวข้องเชื่อมโยงกับการเสริมสร้างสิทธิธรรมทางการเมืองและการสืบทอดการถือครองที่ดินและเป็นกาสร้างระเบียบทางศาสนาให้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันที่จะเอื้ออำนวย

ต่อการรวมกลุ่มเมืองต่างๆ เข้ามาเป็นระบบปกครองเดียวกันมีอุดมการณ์อย่างเดียวกันดังจะเห็นได้จากเรื่องราวความสัมพันธ์ระหว่างล้านนากับอาณาจักรมอญและอาณาจักรพุกามในสมัยพระญามังรายปรากฏหลักฐานในตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่กล่าวถึงความสัมพันธ์กับอาณาจักรมอญว่า “...กูอิชฐานสร้างพระพุทธรูป 5 องค์นี้ไว้ไปเมื่อเม็งเมื่อกูชนะเม็งแพ้วจึงสร้างวิหารหื้อพระยาเจ้าอยู่สำราญอันนั้น... วันนีกูไปเมืองเม็งมาพระญาเม็งก็กลัวอานุภาพแห่งกูด้วยเดชอานุภาพแห่งกูได้สร้างพระพุทธรูปจำพระญาเม็งก็หื้อลูกรักตนมาเป็นเมียฉันนั้น การสร้างวิหารแท้แลว่านั้น...”

ในตำนานพระราชพงศาวดารพื้นเมืองเชียงใหม่ได้กล่าวไว้ว่า “...รำพึงว่าเมื่อกูจักสร้างวัดนั้นก็กระทำสัจจอิชฐานตั้งสมปัญญะประเทศก็พรว้าเพ็งแล้วแต่คำอิชฐานแปงสร้างวัดบ้านแล...” เกี่ยวกับความสัมพันธ์กับอาณาจักรพุกามก็เช่นเดียวกันพระญามังรายทรงมีพระดำริว่า “...บัดนี้กูจักสร้างวิหารแล้ว กูจักไปแ่ั่วดูประเทศเมืองพุกามอั้งวะก่อนผิว่าพระญา อั้งวะและน้องข้ากูแลได้อันใดอันหนึ่งเป็นตั้งพระญาหงสาอันนั้นกันกูแพ้วพระญาอั้งวะแท้กูตี้นจากูวัดก่อเจดีย์ไว้วัดกานโถม...” เมื่อพระญามังรายไปขังเมืองอั้งวะ พระองค์ทรงอั้งเหตุผลดังนี้ “...เรารู้ว่าศาสนาพระพุทธรเจ้ารุ่งเรืองมากนัก เราจึงแสร้งมาแ่ั่วดูประเทศบ้านเมืองพุกามอั้งวะค่าย...”

พระญามังรายได้รับความสำเร็จจากการเสด็จไปอั้งวะโดยใช้ช่างฝีมือ เช่น ช่างเงิน ช่างทอง ช่างเหล็ก ช่างค่อง มายังล้านนาและภายหลังจากเสด็จกลับมาทรงก่อสร้างเจดีย์ที่วัดการโถมตามทีปฏิญาณไว้จากหลักฐานดังกล่าวนี้สะท้อนให้เห็นถึงความสัมพันธ์ทางพุทธศาสนาระหว่างอาณาจักรล้านนากับอาณาจักรมอญและพุกามซึ่งในขณะนั้นเป็นศูนย์กลางสำคัญของการศึกษาพุทธศาสนาในล้านนาบ้าง แต่สิ่งที่สังเกตจะพบว่าความเชื่อพุทธศาสนาในระยะนี้เป็นความเชื่อพุทธศาสนาที่เป็นอำนาจเหนือธรรมชาติมากกว่าความเข้าใจถึงหลักสำคัญของศาสนาพุทธศาสนาจึงกลายเป็นเหมือนสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่จะนำมาเป็นข้ออ้างในการประกาศสิทธิธรรมทางการเมืองของพระญามังรายที่จะได้รับการยอมรับจากบรรดาอาณาจักรใกล้เคียงนอกจากนี้เกี่ยวกับการจัดระเบียบทางศาสนาเพื่อให้เกิดเอกภาพทางการเมืองจะพบว่ามี การบูชาพระบรมธาตุได้มีการสถาปนาพระธาตุ สถาปนาหลักประจำเมืองเพื่อผสมผสานกลมกลืนกับลัทธิบูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์และอำนาจมีวิญญานพระบรมธาตุ มีการประดิษฐ์ ฌ แหล่งที่ถือกันว่าศักดิ์สิทธิ์มาก่อนและมักเกี่ยวข้องกับผีบรรพบุรุษของเมืองนั้นๆ การเคารพบูชาพระธาตุอันศักดิ์สิทธิ์จึงมีส่วนสนับสนุนการสืบทอดสิทธิธรรมทั้งอำนาจการเมืองและอำนาจเหนือแผ่นดินอันเกิดจากลัทธิการเคารพบูชาผีประจำเมือง ดังปรากฏหลักฐานว่าในสมัยพระญามังรายทรงได้พระธาตุมาจากเมืองลังกาและพระธาตุได้สำแดงปาฏิหาริย์พระญามังรายทรงเลื่อมใสจึงนำพระธาตุมาบรรจุไว้ในองค์พระพุทธรูป (ริดา สารชะ, ม.ป.ป : 79) และยังได้กล่าวถึงการนำเอาต้นมหาโพธิ์จากลังกามาปลูกแทนไม้เต็งศักดิ์สิทธิ์ที่วัดการโถม ภายหลังสมัยพระญามังรายได้ปรากฏหลักฐานเกี่ยวกับความเคลื่อนไหวทางศาสนาที่สำคัญอาจกล่าวได้ว่าสภาพทั่วไปของพุทธศาสนาในล้านนาภายหลังสมัยพระญามังรายคงจะมีลักษณะที่ไม่แตกต่างไปจากเดิมมากนักจนกระทั่งถึงรัชสมัยแห่งพระญาเกือนา

การนับถือพุทธศาสนานิกายลัทธิวาทกวีในล้านนา

หลังสมัยพระญามังราย ล้านนายังคงนับถือพระพุทธรูปที่สืบทอดมาจากทริภุชชัยและยังได้รับอิทธิพลของพุทธศาสนาจากหงสาวดีและอั้งวะผสมผสานกับความเชื่อดั้งเดิมจนกระทั่งต่อมาในตอนต้นพุทธศตวรรษที่ 20 พุทธศาสนานิกายลัทธิวาทกวีได้เริ่มเผยแผ่เข้าสู่ล้านนาโดยมีการเผยแผ่

กรณีศึกษาตามแนวความคิดนี้ ภายหลังจากการรับนับถือพุทธศาสนาที่ลี้ลับทางศาสดาได้ก่อให้เกิดความตื่นตัวในการศึกษาพระธรรมวินัยในหมู่พระภิกษุในล้านนาได้ปรากฏหลักฐานในตำนานต่างๆ ที่กล่าวถึงพระภิกษุสงฆ์ล้านนาออกเดินทางไปศึกษาพระพุทธรูปศาสนาในลังกา ตำนานมูลศาสนาฉบับวัดป่าแดงได้กล่าวถึงพระสิทธิธรรมาจารย์พร้อมกับลูกศิษย์ 3 คนเดินทางไปบูชามหาธาตุในลังกาและจำพรรษาอยู่ในลังกา 2 พรรษา ปรากฏว่าพระสงฆ์ในลังกาได้ตำหนิเกี่ยวกับการออกเสียงอักษรภาษาสันสกฤตนี้ “...ข้าไปสู่ลังกาวัดอุปัชฌาย์อยู่ได้ 2 วัสสาภิรมมหาสุรินทเธรภิมมาจาปาฏิโมกข์ พระสังฆะในลังกาติว่าบ่แม่นข้าก็กล่าวตามอุปเทศอันครุทาสอนนั้นว่าแม่นแล้ว ถึงเมืองเชียงให้หาครูสอนตั้งอื้อบิณฑลแล้วละ ข้าก็ว่าตามตั้งเราทั้งหลายนี้แท้แล้วพระสงฆ์ในเมืองลังกาว่าหื้อเราทั้งหลายว่า ตัวอันพระสุทธานทั้งหลายบ่เป็นชีสักตนแล...สุภะทำกัมมบ่ขึ้น บ่เป็นพระสักตนและบวชหาอาณิสสงส์บ่ได้และจักมาพร้อมกันด้วยตุ๊กจัดเสียกัมมทุชะและกัปปะหื้อเข้าอยู่กวตขันดูข้าห็นมา...” (มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2519 : 14)

ด้วยเหตุนี้จึงก่อให้เกิดความสงสัยในหมู่พระภิกษุสงฆ์ล้านนาเกี่ยวกับความถูกต้องของพระธรรมวินัย ที่กำลังถือปฏิบัติกันอยู่ในล้านนาลานาน จึงได้ออกเดินทางไปยังลังกาตั้งปรากฏหลักฐานในเอกสารของล้านนาที่แต่งในยุคสมัยนั้น เช่น ตำนานมูลศาสนาและชินกาลมาลีปกรณ์กล่าวถึงพระภิกษุสงฆ์ล้านนาในกลุ่มหนึ่ง อาทิ พระมหาคัมภีร์ พระมหาญาณมงคล พระมหาศีลวงค์ พระมหาสารีบุตร พระมหารัตนกร พระมหาพุทธสาร พร้อมด้วยพระภิกษุชาวอมฤตและพระในแคว้นกัมพูชา (ลพบุรี) อีกจำนวนหนึ่งได้เดินทางไปลังกาในปี พ.ศ.1997 (พระรัตนปัญญาเถระ, 2501 : 121)

พระมหาเถระเหล่านั้นได้เรียนอักษรศาสตร์การอ่านออกเสียงตามตัวอักษรที่ใช้อยู่บนลังกาทวีปและตัดสินใจขออุปสมบทใหม่ทั้งหมดโดยมีพระธรรมมาจารย์เป็นอุปัชฌาย์พระมหาสวามีวันรัตเป็นพระกรรมวาจาจารย์บวชกันในเรือขานที่ท่าเรือยาป่าแม่น้ำกัลปยานีคณะสงฆ์กลุ่มนี้อยู่ในลังกาไม่นานนักเพราะในลังกาเกิดเหตุพิภิกขภัยจึงต้องเดินทางกลับและได้พาพระเถรชาวลังกากลับมาด้วย 2 รูปคือ พระอุตตมปัญญาสงฆ์และพระวิกรมพาหุสวามีเพื่อจะมาเป็นพระอุปัชฌาย์คณะสงฆ์กลุ่มนี้เป็นคณะสงฆ์ลังกาวงศ์กลุ่มใหญ่เรียกว่านิกายสีหล เมื่อเดินทางกลับมาจากลังกาได้เผยแผ่พุทธศาสนานิกายสีหลตามเมืองต่างๆ เช่น อยุธยา จำพรรษาอยู่ 4 พรรษาต่อมาจำพรรษาอยู่เมืองสุโขทัย 1 พรรษาแล้วเดินทางกลับถึงเชียงใหม่ในปี พ.ศ. 1974

เนื่องจากคณะสงฆ์นิกายสีหลหรือลังกาวงศ์ใหม่ประพฤติปฏิบัติตามพระวินัยอย่างเคร่งครัดและแตกต่างจากภิกษุนิกายรามัญหรือนิกายลังกาวงศ์เก่า ทำให้ได้รับความเลื่อมใสศรัทธาจากประชาชนพุทธศาสนาลัทธิลังกาวงศ์นิกายสีหลได้ทำการอุปสมบทให้แก่ผู้ศรัทธาเป็นจำนวนมากและต่อมาได้เกิดความขัดแย้งกันระหว่างคณะสงฆ์ในเมืองเชียงใหม่

นับตั้งแต่การสถาปนาอาณาจักรสุโขทัยในตอนต้นพุทธศตวรรษที่ 19 ปรากฏว่าอาณาจักรล้านนาได้รับเอาพุทธศาสนานิกายหินยานจากดินแดนต่างๆ เช่น ในระยะต้นราชวงศ์มังรายได้รับเอาพุทธศาสนาจากอาณาจักรหริภุญชัย อาณาจักรหงสาวดีและอาณาจักรพุกาม ต่อมาในสมัยพระญาเกือนาได้รับเอาพระพุทธรูปนิกายลังกาวงศ์แบบอมฤตผ่านทางอาณาจักรสุโขทัยและในรัชสมัยพระญาสามฝั่งแกนได้รับเอาพระพุทธรูปจากลังกาโดยตรง

การสร้างพระพุทธรูปในดินแดนล้านนา

พุทธศาสนิกชนชาวล้านนา มีศรัทธาเลื่อมใสในพระพุทธรูป ได้สร้างวัดและพระพุทธรูปไว้เป็นที่เคารพสักการะแทนองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า นอกเหนือจากพระพุทธรูป

และพระเจดีย์ที่บรรจุพระบรมสารีริกธาตุหรือที่เรียกว่า "พระธาตุ" สำหรับพระพุทธรูปนั้นชาวล้านนาเรียกว่า "พระ" หรือ "พระเจ้า" เรื่องราวเกี่ยวกับการสร้างพระพุทธรูปครั้งแรกปรากฏในตำนานพระแก่นจันทน์ว่าก่อนที่พระพุทธรูปจะเสด็จดับขันธปรินิพพาน ปี พระเจ้าประเสนธิโกศล เมืองสาวัตถี ได้กราบทูลขออนุญาตจากพระพุทธรูปองค์ก่อสร้างพระพุทธรูปไว้เคารพสักการบูชาพระเจ้าประเสนธิโกศล ทูลถามถึงอานิสงส์การสร้างพระพุทธรูป พระพุทธรูปทรงเทศนาเรื่อง วัฏฏ์กุศลชดกกว่า พระยาวัฏฏ์กุศลได้ซ่อมแซมและต่อนิพระหัตถ์ของพุทธรูปที่ชำรุด ทำให้พระองค์สามารถเอาชนะข้าศึกศัตรูได้ ร้อยเอ็ดหัวเมือง (สงวน โชติสุขรัตน์, 2515 : 68-73) การสร้างพระพุทธรูปเพื่อให้เป็นที่สักการบูชา และเป็นการสร้างบุญกุศลอย่างยิ่ง พระพุทธรูปจึงถูกสร้างขึ้นโดยกษัตริย์ราชวงศ์ขุนนาง ศรัทธาวัต และชาวบ้านธรรมดา อาจจะเป็นพระพุทธรูปหรือเป็นส่วนบุคคลก็ได้ ขึ้นอยู่กับแรงศรัทธาและฐานะของผู้สร้างนั้นๆ ผู้สร้างบางยุคสมัยนิยมเขียนคำอธิษฐานและบอกจุดประสงค์ในการสร้างพระพุทธรูปว่า สร้างเพื่อค้าศาสนา ขอเป็นเครื่องนำผู้สร้างไปสู่เมืองฟ้าและนิพพาน สร้างไว้เป็นที่กราบไหว้และสักการะแก่คนและเทวดาทั้งหลาย หรือผู้สร้างปรารถนาเป็นชายผู้ประเสริฐ ได้บวชในสำนักพระศรีอาริยมุตไทย ได้เป็นพระอรหันต์เหมือนพระมหาสารีบุตร หรือ พระโมคคัลลาน (ฮัสส์ เพนธ์, 2519 : 103) พุทธศาสนิกชนคงได้สร้างพระพุทธรูปมาเป็นเวลานานนับพันปีแล้ว จามเทวีวงศ์เขียนว่า พระนางจามเทวีแห่งหริภุญชัย ทรงสร้างพระพุทธรูป หรือพระพิมพ์และสร้างวัด 5 วัดในเมืองหริภุญชัย และพระพิมพ์ที่พระนางสร้างเป็นที่รู้จักในปัจจุบัน ได้แก่ พระรอด พระคง พระเปิม และพระลือ ฯลฯ สร้างเพื่อเป็นเครื่องป้องกันแก่ทหารของพระนางที่ออกทำสงคราม

ในสมัยพญามังราย ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่เขียนว่า พญามังรายได้ไปกราบนมัสการพระมหากัสสปะที่เวียงกุมกาม พระมหากัสสปะเทศนาวัฏฏ์กุศลชดก พญามังรายทรงโปรดให้ช่างงานโถมสร้างพระพุทธรูป 5 พระองค์ (ทน ตนมั่น, 2514 : 21) พระพุทธรูปนั่ง 3 องค์ และประทับยืน 2 องค์ องค์หนึ่งเชื่อกันว่าเป็น "พระเจ้าคำคิงพญามังราย" พญามังรายทรงสร้างพระพุทธรูป เพื่อเสริมพระบารมีก่อนจะเสด็จยกกองทัพไปเมืองรามัญ หงสาวดีเมืองเม็ง และพระองค์ทรงได้รับการอ่อนน้อมจากพระเจ้ากรุงรามัญหงสาวดีฯ ถวายนางปายโคราชริดาให้เป็นพระชายาของพญามังราย เมื่อเสด็จกลับมาจึงโปรดให้สร้างวิหารและสร้างวัดกานโถมในเวียงกุมกาม ในสมัยพญาติโลกราช ระหว่าง พ.ศ. 1992-1993 พระองค์ทรงยกกองทัพไปตีเมืองน่าน และเมื่อทรงได้ชัยชนะแล้วโปรดให้สร้างพระพุทธรูป เพื่อแสดงชัยชนะของพระองค์ ขนานนามว่า "พระเจ้าทองทิพย์" ปัจจุบันประดิษฐานที่วัดสวนตาล อำเภอเมือง จังหวัดน่าน (กรมศิลปากร, 2530 : 79)

2. คติความเชื่อเรื่องการสร้างพระเจ้าทันใจในล้านนา

พระพุทธรูปสร้างขึ้นเพื่อทดสอบความพร้อมเพรียงของหมู่คณะในสังฆมระดับเมืองหรือหมู่บ้านเรียกว่า "พระเจ้าทันใจ" ถ้าชุมชนใดมีความคิดร่วมกันว่าจะสร้างถาวรวัตถุของวัด เช่นวิหาร กุฏิ อุโบสถ ฯลฯ แต่คณะนี้ไม่แน่ใจว่าจะร่วมมือกันทำได้สำเร็จหรือไม่เพราะเป็นงานใหญ่ต้องการแรงงาน กำลังทรัพย์ และความร่วมมือจากทุกคน ถ้าหากไม่สามัคคีกัน งานก่อสร้างสิ่งนั้นอาจจะไม่สำเร็จคงจะไม่อาจกำหนดวันสำเร็จได้ ในกรณีเช่นนี้ ชาวบ้านจะร่วมกันสร้างพระพุทธรูปขึ้นองค์หนึ่ง อาจจะสร้างด้วยอิฐหรือไม้ หรือสำริด ขนาดเท่าใดก็ได้ แล้วช่วยกันลงแรงสร้างให้เสร็จภายในวันเดียวก่อนพระอาทิตย์ตกดิน พระพุทธรูปองค์นี้สร้างขึ้นเพื่อทดสอบบุญบารมี ความสามัคคีของชาวบ้าน เมื่อสร้างเสร็จ เรียกพระพุทธรูปองค์นี้ว่า "พระเจ้าทันใจ" และจะนิยมแหกพระเจ้าทันใจออก

จากวิหารหลวงของวัดมาสร้างวิหารเฉพาะเพื่อให้ศรัทธามาอธิษฐานขอสิ่งที่ตนต้องการ และสัมฤทธิ์ผลรวดเร็วทันใจ พระเจ้าทันใจจะมีบางวัดเท่านั้นส่วนใหญ่จะเป็นวัดสำคัญ เช่น วัดพระธาตุคอกสุเทพ จังหวัดเชียงใหม่ วัดพระธาตุแช่แห้ง จังหวัดน่าน เป็นต้น สร้างพระพุทธรูปเพื่อไถ่บาปหรือถวายพระเกียรติยศกษัตริย์ มีแม่ทัพพม่าและขุนนางพม่ายึดอำนาจและปกครองเมืองเชียงใหม่ ชื่อ ส้างรามจำบ้าน ได้ร่วมกันรวบรวมพระพุทธรูปที่ชำรุดเสียหายจากวัดต่างๆ ซึ่งอาจจะเกิดจากการทำสงครามกับพม่า หรือเป็นวัดร้างไปในสมัยนั้นมารวมกันแล้วหล่อขึ้นเป็นพระพุทธรูปองค์ใหม่ เมื่อ พ.ศ. 2108 และได้ทำพิธีเบิกพระนามว่า “พระเจ้าเมืองราย” หมายถึง พญามังราย เป็นพระพุทธรูปสำริดขนาดใหญ่ ปัจจุบันประดิษฐานเป็นพระประธานในวิหาร วัดชัยพระเกียรติ อำเภอมืองเชียงใหม่ที่ฐานพระพุทธรูปมีจารึกด้วยภาษามอญ พม่า และบาลี ซึ่งสันนิษฐานว่า สร้างเพื่อถวายพระเกียรติแด่พญามังรายและดวงพระวิญญาณของพญามังรายซึ่งเป็น พระเสื่อเมืองเชียงใหม่ เพื่อถ่ายโทษและให้ดวงพระวิญญาณของพญามังรายไม่โกรธแค้นกองทัพพม่าที่มายึดเมืองเชียงใหม่ (ฮัสส์เพนธ์, 2519 : 101-102)

ความเป็นมาของการสร้างพระพุทธรูปในล้านนามีปรากฏเป็นหลักฐานอยู่ในรูปของตำนาน ซึ่งแล้วสืบทอดต่อๆ มาเป็นการบันทึกประวัติศาสตร์ที่เก่าแก่ที่สุดการเขียนตำนานเกิดขึ้น เพราะได้รับอิทธิพลการเขียนประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนาจากลังกาโดยพระภิกษุชาวเชียงใหม่ที่ได้เดินทางไปศึกษาพระพุทธศาสนาจากลังกาเมื่อปลายพุทธศตวรรษที่ 20 จึงได้นำแนวความคิดการเขียนตำนานของลังกามาด้วยหลักฐานที่เกี่ยวกับประวัติศาสตร์ของล้านนาสมัยทวารวดีหรือจะเห็นว่านับตั้งแต่พระนางจามเทวีนำพระพุทธศาสนามาวางรากฐานบนดินแดนล้านนาที่หริภุญชัยเป็นแห่งแรก ทรงนำพระเถระ 500 รูปจากเมืองละโว้มาด้วย พระนางทรงสร้างกุฏิวิหารทั้งหลายให้เป็นที่อยู่แก่พระเถระ 500 องค์ที่มาด้วยกับพระนาง การที่กษัตริย์ราชวงศ์จามเทวีส่งเสริมพระพุทธศาสนาให้เจริญรุ่งเรืองทำให้อาณาจักรหริภุญชัยเป็นศูนย์กลางสำคัญของพระพุทธศาสนา พุทธศตวรรษที่ 20 เป็นยุคทองของล้านนาในยุคนี้มีการทำนุบำรุงพระพุทธศาสนาเป็นอันมากตั้งแต่รัชสมัยพระญาภิเษกนาถราชมุนีนาถ ในสมัยพระเจ้าติโลกราชกษัตริย์ล้านนาลำดับที่ 10 ราชวงศ์มังรายพระพุทธศาสนามีความเจริญรุ่งเรือง พระองค์ทรงเลื่อมใสและทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา เกิดการสังคายนาพระไตรปิฎกขึ้นใน พ.ศ.2020 ที่วัดโพธารามมหาวิหาร ใช้เวลา 1 ปีจึงสำเร็จซึ่งนับเป็นการสังคายนาพระไตรปิฎกครั้งที่ 8 ของโลก พระไตรปิฎกที่ชำระสมัยพระเจ้าติโลกราชถือเป็นหลักปฏิบัติของพระสงฆ์นิกายต่างๆ ในล้านนาสืบมา ลักษณะการนับถือพุทธศาสนาในสมัยตอนต้นราชวงศ์มังรายที่มีการผสมผสานแนวความคิดทั้งสองนี้ ปรากฏชัดยิ่งขึ้นจากการสร้างศาสนวัตถุปูชนียสถานต่างๆ ทางพระพุทธศาสนา เช่น ภายหลังจากสร้างพระพุทธรูป 5 องค์แล้วพระญามังรายได้อธิษฐานขอให้ผลบุญแห่งการสร้างพระพุทธรูปนี้ตกลงบันดาลให้พระองค์มีอำนาจเหนืออาณาจักรมอญถ้าหากมอญยอมอ่อนน้อมต่อพระองค์แล้วพระญามังรายก็สร้างวิหารถวายพระพุทธรูป ลักษณะเช่นนี้แสดงให้เห็นว่าพุทธศาสนาได้ถูกนำมาแทนการบูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์อำนาจเหนือธรรมชาติซึ่งไม่แตกต่างไปจากวิญญาณของบรรพบุรุษแล้วประจำเมืองที่จะต้องเช่นสรวงบูชาเกี่ยวกับความเชื่อ พระญามังรายได้รับความสำเร็จจากการเสด็จไปอังวะโดยใช้ช่างฝีมือ เช่น ช่างเงิน ช่างทอง ช่างเหล็ก ช่างคอง มายังล้านนาและภายหลังจากเสด็จกลับมาทรงก่อสร้างเจดีย์ที่วัดการโถมตามทีปฏิญาณไว้จากหลักฐานดังกล่าวนี้สะท้อนให้เห็นถึงความสัมพันธ์ทางพุทธศาสนาระหว่างอาณาจักรล้านนากับอาณาจักรมอญและพุกามซึ่งในขณะนั้นเป็นศูนย์กลางสำคัญ

ของการศึกษาพุทธศาสนาในล้านนาบ้าง แต่สิ่งที่สังเกตจะพบว่าความเชื่อพุทธศาสนาในระยะนี้เป็นความเชื่อพุทธศาสนาที่เป็นอำนาจเหนือธรรมชาติมากกว่าความเข้าใจถึงหลักสำคัญของศาสนา พระพุทธศาสนาจึงกลายเป็นเหมือนสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่จะนำมาเป็นข้ออ้างในการประกาศสิทธิธรรมทางการเมืองของพระญามังรายที่จะได้รับการยอมรับจากบรรดาอาณาจักรใกล้เคียงนอกจากนี้เกี่ยวกับการจัดระเบียบทางศาสนาเพื่อให้เกิดเอกภาพทางการเมืองจะพบว่ามีการบูชาพระบรมธาตุได้มีการสถาปนาพระธาตุ สถาปนาหลักประจำเมืองเพื่อผสมผสานกลมกลืนกับลัทธิบูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์และอำนาจมีวิญญานพระบรมธาตุ มีการประดิษฐ์ ฌ แหล่งที่ถือกันว่าศักดิ์สิทธิ์มาก่อนและมักเกี่ยวข้องกับผีบรรพบุรุษของเมืองนั้นๆ การเคารพบูชาพระธาตุอันศักดิ์สิทธิ์จึงมีส่วนสนับสนุนการสืบทอดสิทธิธรรมทั้งอำนาจการเมืองและอำนาจเหนือแผ่นดินอันเกิดจากลัทธิการเคารพบูชาผีประจำเมือง ดังปรากฏหลักฐานว่าในสมัยพระญามังรายทรงได้พระธาตุมาจากเมืองลังกาและพระธาตุได้สำแดงปาฏิหาริย์พระญามังรายทรงเลื่อมใสจึงนำพระธาตุมาบรรจุไว้ในองค์พระพุทธรูปและยังได้กล่าวถึงการนำเอาต้นมหาโพธิ์จากลังกามาปลูกแทนไม้เต็งศักดิ์สิทธิ์ที่วัดการโถม ภายหลังสมัยพระญามังรายได้ปรากฏหลักฐานเกี่ยวกับความเคลื่อนไหวทางศาสนา

อภิปรายผล

จากการศึกษาคติความเชื่อเรื่องการสร้างพระเจ้าทันใจของชาวพุทธในล้านนา สามารถอภิปรายผลได้ ดังนี้

อภิปรายผลตามวัตถุประสงค์ ข้อที่ 1. ประวัติความเป็นมาของการสร้างพระเจ้าทันใจของชาวพุทธในล้านนา พบว่า ชาวพุทธในล้านนานิยมสร้างพระเจ้าทันใจเพราะเชื่อในความศักดิ์สิทธิ์ ถ้าทำสำเร็จแล้วจะได้รับพรทันใจ ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ วิโรจ นาคชาติรี ที่ได้ศึกษาเรื่อง “ความเชื่อเรื่องปาฏิหาริย์พระเจ้าทันใจ : ศึกษาเฉพาะกรณีวัดยอดแก้วศรีบุญเรือง” พบว่า พระเจ้าทันใจหมายถึง พระพุทธรูปที่สร้างเสร็จภายใน 1 วัน มีชื่อที่ใช้เรียกอื่นๆ คือ “หลวงพ่อตันใจ” และ “พระทันใจ” เป็นการสร้างพระพุทธรูปที่ปรากฏในคติความเชื่อทางดินแดนภาคเหนือของประเทศไทย และประเทศใกล้เคียง “พระเจ้าทันใจ” ได้ชื่อว่าเป็นพระพุทธรูปที่ศักดิ์สิทธิ์ คนไทยภาคเหนือเชื่อว่า พระเจ้าทันใจเป็นพระพุทธรูปศักดิ์สิทธิ์ ขอพรได้ทันใจเหมือนชื่อพระพุทธรูป

นอกจากนี้คติการสร้างพระเจ้าทันใจ ยังทำให้เกิดพลังสามัคคีของชุมชนอีกด้วย ซึ่งสอดคล้องกับการศึกษาของ พระสุธีวีรบัณฑิต (โชวี ทสสนีโย) (2560 : 241-256) ที่ศึกษาเรื่อง “การเมืองเรื่องพระพุทธรูป” พบว่า คติการสร้างพระเจ้าทันใจอันเกิดจากการทดสอบความพร้อมเพรียง สามัคคี หรือแรงศรัทธาของชาวบ้าน เมื่อชาวบ้านมีความคิดจะสร้างถาวรวัตถุในวัดของตน เช่น วิหาร กุฏิ อุโบสถ ซึ่งสิ่งเหล่านี้ต้องอาศัย ความสามัคคี และความร่วมแรงร่วมใจ พระเจ้าทันใจพระพุทธรูป จึงถูกสร้างให้เสร็จภายในวัน เดียวด้วยความร่วมมือและสามัคคี

อภิปรายผลตามวัตถุประสงค์ ข้อที่ 2. คติความเชื่อการสร้างพระเจ้าทันใจของชาวพุทธในล้านนา พบว่า การสร้างพระเจ้าทันใจในล้านนานิยมสร้างเป็นพระพุทธรูปทรงเครื่อง ส่วนหนึ่งเป็นเพราะอิทธิพลจากพระพุทธศาสนาเถรวาท อีกส่วนหนึ่งเป็นเพราะคติความเชื่อเกี่ยวกับความเป็นพระเจ้าจักรพรรดิของพระพุทธเจ้า ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ ชัชวาล อัจฉมากุล ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “คติการสร้างพระพุทธรูปทรงเครื่องในสังคมไทย” ผลการวิจัยพบว่า คติการสร้างพระพุทธรูป

ทรงเครื่องในสังคมไทยนั้น มี 3 คติ คือ 1) คติความเชื่อว่าพระพุทธรูปเจ้าทรงเป็นจักรพรรดิของจักรวาล คือ ทรงอยู่ในพระสถานะเหนือความเป็นมนุษย์ธรรมดา 2) คติตามคัมภีร์ชมพูบดีสูตร ซึ่งกล่าวถึงเหตุการณ์ที่พระพุทธรูปเจ้าทรงแปลงพระองค์เป็นพระเจ้าจักรพรรดิเพื่อทรงลทธิของพระเจ้าชมพูบดี และ 3) คติเกี่ยวกับการสร้างพระพุทธรูปแทนตัวบุคคล อันเป็นคติที่อนุวัตน์ตามความเชื่อเรื่องผีในภูมิภาคที่เป็นดินแดนของไทยในปัจจุบัน และสอดคล้องกับงานวิจัยของ จตุรพร วรวัชรพงศ์ ซึ่งได้ทำวิจัยเรื่อง “ที่มาของพระพุทธรูปทรงเครื่องศิลปะขอมที่พบในประเทศไทย” ที่ระบุว่า คติการสร้างพระพุทธรูปทรงเครื่องในศิลปะอินเดีย ตามแนวคิดของพุทธศาสนาเถรวาท สามารถแบ่งคติหรือความหมายทางประติมานวิทยา โดยสังเขปเป็น 3 แนวความคิด คือ 1) แนวความคิดเรื่องพระพุทธรูปเจ้าทรงอยู่ในสถานะสูงสุดเหนือสรรพสิ่ง 2) แนวความคิดเรื่องพระพุทธรูปเจ้าทรงเป็นจักรวาทิน และ 3) แนวความคิดเรื่องพระอาทิตย์พุทธรูป” และยังสอดคล้องกับงานวิจัยของ ศศิ ยุกตะนันท์ ที่ได้ศึกษาเรื่อง “คติการสร้างพระพุทธรูปทรงเครื่องในสมัยอยุธยา” ที่ระบุว่า การสร้างพระพุทธรูปทรงเครื่องในอินเดีย เกิดเนื่องมาจากความเชื่อเรื่องฐานะของพระพุทธรูปเจ้าเปลี่ยนแปลงไปจากเดิม ซึ่งเคยเชื่อกันว่าพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงเป็นเพียงมนุษย์ธรรมดาได้เปลี่ยนเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์หรือสิ่งเหนือธรรมชาติ และยกย่องให้พระองค์เป็นมหาบุรุษ มีฐานะเป็นจักรวาทินหรือจักรพรรดิของจักรวาล จึงมีการถวายเครื่องทรงกษัตริย์เพื่อประดับตกแต่งพระพุทธรูปเป็นพุทธรูป

องค์ความรู้ที่ได้รับ

จากการศึกษาคติความเชื่อเรื่องการสร้างพระเจ้าทันใจของชาวพุทธในล้านนา สามารถสรุปองค์ความรู้ที่ได้รับ ดังนี้

องค์ความรู้ที่ได้รับตามวัตถุประสงค์ ข้อที่ 1. คือ คติความเชื่อเรื่องการสร้างพระเจ้าทันใจของชาวพุทธในล้านนา เป็นการการสร้างพระที่แตกต่างไปจากอดีตที่ต้องใช้เวลานาน แต่การสร้างพระเจ้าทันใจนั้นเป็นการสร้างให้เสร็จภายในวันเดียว จึงจำเป็นต้องมีทีมงานที่เรียกว่า “สล่า” หรือมีแบบการสร้างพระที่พร้อมจะทำการหล่อให้เป็นองค์ภายในวันเดียว การทำโครงสร้างขององค์พระนั้นอาจต้องใช้เวลาเตรียมการหลายวันเพื่อให้ทันเสร็จตามกำหนด ซึ่งต้องอาศัยความชำนาญและความร่วมมือของชุมชน

องค์ความรู้ที่ได้รับตามวัตถุประสงค์ ข้อที่ 2. คติความเชื่อการสร้างพระเจ้าทันใจของชาวพุทธในล้านนา นอกจากจะเป็นการสร้างเพื่อเป็นสัญลักษณ์ของพระพุทธรูปสำหรับการสักการบูชาแล้ว การสร้างพระเจ้าทันใจยังมีคติจากนามของพระพุทธรูปเจ้าที่มีคำว่า “ทันใจ” คำว่าทันใจนี้มีความเชื่อว่า หากสร้างเสร็จภายในวันนี้จะทำให้ความปรารถนาของผู้สร้างพระสำเร็จได้ทันใจด้วยเช่นกัน นอกจากนี้ยังเป็นการสร้างความสามัคคีและบารมีของเจ้าภาพอีกด้วย

สรุป

คติความเชื่อการสร้างพระเจ้าทันใจของชาวพุทธในล้านนามีประวัติความเป็นมาที่ยาวนาน ตั้งแต่ยุคตั้งอาณาจักรสุโขทัย ในยุคสมัยของพระนามจามเทวีเป็นต้นมา จนสืบทอดมาจนถึงปัจจุบัน นอกจากสร้างพระพุทธรูปปางต่างๆ แล้วในล้านนายังมีความนิยมในการสร้างพระพุทธรูปที่เรียกว่าพระเจ้าทันใจ ซึ่งหมายถึง พระพุทธรูปที่ใช้เวลาสร้างได้สำเร็จภายใน 1 วัน กล่าวคือ จะเริ่มพิธีตั้งแต่

เที่ยงคืนเป็นต้นไป จนสามารถสร้างองค์พระได้สำเร็จก่อนพระอาทิตย์ตกดิน ของวันถัดไป ถ้าสร้างไม่เสร็จถือเป็นพระพุทธรูปธรรมดาทั่วไป และสามารถทำพิธีพุทธาภิเษกได้ในเย็นอีกวันหนึ่ง ทั้งนี้ เนื่องจากการสร้างพระพุทธรูปนั้น มักจะมีขั้นตอน และพิธีกรรมที่ละเอียดซับซ้อน การสร้างพระพุทธรูป จึงถือว่าเป็นเรื่องมหัศจรรย์ จึงเชื่อกันว่าเป็นเพราะพระพุทธานุภาพ และอานุภาพแห่งเทพดาที่บันดาลให้พิธีกรรมสำเร็จโดยปราศจากอุปสรรค

บรรณานุกรม

- กรมศิลปากร. (2530). **เมืองน่านโบราณคดี ประวัติศาสตร์และศิลปะ**. น่าน: พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติน่าน.
- จตุพร วรวัชรพงศ์. (2549). “ที่มาของพระพุทธรูปทรงเครื่องศิลปะขอมที่พบในประเทศไทย”. **วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ศิลปะ**, บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- ชัชวาล อัชฌากุล. (2561). “คติการสร้างพระพุทธรูปทรงเครื่องในสังคมไทย”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- ทน ตนมั่น [ปริวรรต]. (2514). **ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์สำนักงานเลขาธิการคณะรัฐมนตรี.
- พระรัตนปัญญาเถระ. (2501). **ชินกาลมาลีปกรณ์**. แปลโดย แสงมนวิหิต. พระนคร: กรมศิลปากร.
- พระสุธีวีรบัณฑิต (โซ้ว ทสสนิโย). (2560). “การเมืองเรื่องพระพุทธรูป”. **วารสาร มจร สังคมศาสตร์ปริทรรศน์**. 6 (1) : 241-256
- มหาวิทยาลัยเชียงใหม่. (2519). **ตำนานมูลศาสนา ฉบับวัดป่าแดง เชียงใหม่**. เชียงใหม่: ภาควิชาสังคมวิทยาและมนุษยวิทยา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- _____. (2539). **ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ฉบับ 700 ปี**. เชียงใหม่: โรงพิมพ์มิ่งเมือง.
- ริดา สารระชา .(ม.ป.ป.). **การศึกษาบทบาทและหน้าที่ของตำนานประวัติศาสตร์ ของอาณาจักรเชียงใหม่**. ในรวมบทความประวัติศาสตร์ เล่มที่ 6. กรุงเทพมหานคร: สมาคมประวัติศาสตร์.
- วิโรจ นาคชาตรี. (2558). “ความเชื่อเรื่องปาฏิหาริย์พระเจ้าทันใจ : ศึกษาเฉพาะกรณีวัดยอดแก้วศรีบุญเรือง”. **วารสารรามคำแหง ฉบับมนุษยศาสตร์**. 34 (1) : 47-64.
- ศศิ ยุกตะนันท์. (2532). “คตินิยมการสร้างพระพุทธรูปทรงเครื่องในสมัยอยุธยา”. **วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาโบราณคดีสมัยประวัติศาสตร์**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- สงวน โชติสุขรัตน์. (2515). **ตำนานพระแก่นจันทน์**. กรุงเทพมหานคร: โอเดียนสโตร์.
- สร้อยสวัสดิ์ อ่องสกุล. (2539). **ประวัติศาสตร์ล้านนา**. กรุงเทพมหานคร: บริษัทอมรินทร์บุ๊คเซ็นเตอร์ จำกัด.
- สิงฆะ วรณสัย. (2531). **ตำนานพระธาตุหริภุญชัย**. เชียงใหม่: โรงพิมพ์แสงศิลป์.

อานันท์ กาญจนพันธ์และคณะ. (ม.ป.ป.). **ตำนานพระยาเจืองต้นฉบับโบราณ วัดเหมืองหม้ออำเภอเมือง จังหวัดแพร่**. เชียงใหม่: คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่และศูนย์ส่งเสริมและศึกษาวัฒนธรรมล้านนาไทย วิทยาลัยครูเชียงใหม่.

ฮัสส์ เพนซ์. (2519). **คำจารึกที่ฐานพระพุทธรูปในนครเชียงใหม่**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์สำนักงานเลขาธิการคณะรัฐมนตรี.